

A kyr és toroni nyelvről valamint kiejtésről

KULTÚRA

A kyr Ynev egyik legősibb napjainkban is beszélt nyelve: emberi fülnek szokatlan hangsúlyai, szóbelseji hajlításai, tág hangzókészlete és egy húszezer éves kultúra ma is élő emlékezete, melyet csak kevesen kerülhetnek meg Északföldre népei közül. Ennek is köszönhető, hogy a mai napig a kyr a legkutatottabb nyelv Yneven (önálló nyelvrendszerként és nyelvcsaládként egyaránt), amelynek hangtanával, grammatikájával, történetével könyvtárnyi kötet foglalkozik.

Az alábbi megjegyzések azoknak szólnak, akiket érdekelnek az efféle részletek.

A nyelv történetéről, fejlődéséről és egyes sajátosságairól

A szűkebb értelemben vett – tehát toroni és nem erv grammatikusok által behatárolt – kyr nyelvcsaládot négy nyelv alkotja: az ókyr, a kyr, a kyr-toroni, és a lyronais (a délvidéki Hat Város szűkebb területén beszélt, erősen leromlott, ám mégiscsak ókyr származéknyelv. Toron felségterületén ezeken kívül még a kyr-toroni nyelv köztoroni dialektusa számít emberi használatra méltónak: aki bármilyen más nyelven szólal meg, a császári törvények értelmében obsornak minősíti

magát, és hamar bilincsben végzi.

A hetedikori Yneven az ókyr, az egykori calowyni honfoglalók rendkívül dallamos, sokszor éneklőnek mondott nyelve lényegében kihalt ősi nyelvnek számít: alapvetően inhumán nyelvként kevéssé volt alkalmas arra, hogy humán kultúrák hordozójává váljon, manapság már csak a szöveghagyománya él a varázskönyvekben és egyes archaikus egyházi rituálékban. Élő beszédben legfeljebb mágikus szertartások alkalmával használják, akkor is felettebb óvatosan, mert a kiejtési szabályok az évszázadok során bizonytalanná váltak, s ez mérhetetlen kockázatot rejt magában. Egész Yneven senki nincs már a toroni Hatalmasokon kívül, akinek az ókyr lenne az anyanyelve.

A ma is ismert kyr nyelv már Yneven, az Ötödikor első évezredeiben alakult ki az ókyrnek a különféle crantai és utócrantai nyelvekkel való keveredése, illetve a természetes belső nyelvfejlődés eredményeként. A legtermészetesebb változás, hogy míg az ókyrt a kettőshangzók túlsúlya és a lágyított mássalhangzók jellemezték, a kyr nyelv főleg pattogós zárhangokkal és réshangokkal (p, b, t, d, k, g, illetve s, h) zsúfolt crantai jövevényszavak beépülése miatt jóval keményebbé, karakteresebbé, magánhangzóit tekintve ugyanakkor – lévén, hogy a crantai nyelvben csak kivételként fordulnak elő diftongusok,

s az asszimilálódó népek nyelve csak nehezen állt rá – szegényesebbé vált. A hangtani átrendeződés és a szavak látványos rövidülése mellett e korban még kevésbé meghatározó, ám a Hetedkor felől visszatekintve említésre érdemes, hogy míg az ókyr kizárólag flektáló, azaz hajlító nyelv (lásd az angolban például a múlt idő esetenkénti szóbeli hajlítással, nem pedig raggal való kifejezését: énekel ~ énekelt = sing ~ sang), addig a kyr nyelv már számos példát ismer az izoláló nyelvek eljárásaira (ugyancsak az angolban pl. énekeltél = you sang, ahol rag helyett a szórendileg megfelelő helyen álló személyes névmás módosítja a szó jelentését).

Ez a különbség a kyr-toroni nyelv felől vizsgálva válik érdekessé. Az ötödkori kyr a káosz-kori dűlások idején mindinkább visszaszorult, s a Hetedkorban már csupán a császári dinasztia, a legnagyobb és legrégebb Nemes Házak, továbbá egyes papi és varázstudói rétegek használják a hétköznapokban (Tharr egyházának például ez a liturgikus nyelve), szigorúan egymás között – más amúgy sem értené. A szélesebb uralkodói rétegek a kyr-toront beszélik, és ez minősül a császárság hivatalos nyelvének is. Rendkívül komplex, finom árnyalatokban gazdag nyelv, mely nem csak a szavakat és a hanglejtést ruhazza föl jelentéstartalommal, hanem a mimikát, a gesztusokat, sőt az öltözködést is. Típusbesorolását tekintve flektáló-izoláló nyelv (ekként a földi angolhoz áll legközelebb), hangzásvilágát tekintve pedig valamivel lágyabb közvetlen elődjénél, ami főleg a három különböző hanglejtésnek (emelkedő, magas és ereszkedő tónus) tulajdonítható. Ez utóbbinak köszönhetően dallamosabb is, és ezen tulajdonságai az ókyrhez közelítik, habár egy negyedkori kyr a kettőben aligha hallana bármi hasonlót.

Mindezek okán azonban a kyr-toroni elfogadható szinten való elsajátítása mindenképpen emberfeletti feladat, s ha a próbálkozó ereiben nem folyik némi kyr vér, jószerivel lehetetlen. Még Toronban is csak az uralkodó kasztok ismerik, s a legjobb úton halad afelé, hogy az ókyrt és a kyrt követve előbb-utóbb, legkésőbb a Nyolcadkor beköszöntével holt szertartásnyelvvé merevedjen.

Jogilag tehát a kyr-toroni minősül a császárság hivatalos nyelvének, ezt a szerepet azonban ténylegesen egy alsóbbrendű dialektus, a köztoroni tölti be: az egyszerű nép, a pietorokat is ideértve, csak köztoroni nyelven beszél, ezért még a

leggőgösebb arisztokrata is kénytelen elsajátítani – bár az gyakran megesik, hogy használatát méltóságon alulinak érzi, és kizárólag kiváltságos tolmácsrabszolgák útján érintkezik alantasaival. Viszolygásuk egy külszói számára meglepő lehet, valójában azonban érthető: hogy mást nem mondjak, a köztoroni dialektusban a három különböző hanglejtés mellé egy negyedik, a mély tónus is szegődött, amely a páros számoktól irtózó kyreknél istenkísértés számba megy, s a különben mereven hagyományörző grammatikusok ennél már azt is üdvösebbnek tartanák, ha a köztoroniból inkább kikopna a hangsúlyozás, és az alantas néprétegeknél egyre többször tapasztalható agglutináló (toldalékoló) nyelvhasználat venné át a helyét.

Azt már csak egyes északföldi nyelvtudósok teszik hozzá, hogy amennyire a töredékes nyelvemlékekből következtetni lehet, valaha, még a calowyni óházában, a teremtett világ kezdetén az ókyr elődje sem nem flektáló, sem nem izoláló, hanem hamisítatlan agglutináló nyelv volt, és ha a köztoroni valamikor valóban eljutna ebbe az állapotba, akkor bezárulna a kör, és a kyr nyelvfejlődés is visszajutna az origóhoz.

A kyr szavak kiejtéséről

Az egyszerűség és a szükséges rövideg okán az alábbi összeállításban kizárólag a vélhetően kérdéses, a magyar nyelvben jórészt ismeretlen, avagy a magyar helyesírástól eltérő módon jelölt hangokról ejtünk szót. Amely betűkkel tehát nem foglalkozunk, azok minden esetben a magyar helyesírás szerinti hangokat jelölik; kivéve az ókyr szavak egymás után álló magánhangzóit, amelyeket külön jelölés nélkül is nyugodtan kezelhetünk kettőshangzóként.

Reméljük, ezzel segítségére leszünk azoknak, akik szeretnék úgy ejteni mindkét kyr birodalom szavait, ahogyan egy született kyr tenné – még ha a hanglejtés jelöléséről és az ereinkben csordogáló kyr vértől sajnos végképp el kellett tekintenünk.

Összeállításunk hiányosságait reményeink szerint a Nyájas Olvasó fantáziája ki tudja egészíteni.

ǣ – Az ókyr ao diftongust jelöljük vele, ahol a hangsúly az o-ra esik: éppen ezért a kyr nyelvben kevés kivételtől eltekintve ó-ra egyszerűsödött, majd, mivel a kyr fülnek kellemetlenek a hosszan ejtett magánhangzók, rövid idő alatt o-ra rövidült.

ǣ – Az ókyr nyelvben röviden ejtett á, mely később a kyrben kevés kivétellel ą-ra, azaz hangsúlytalan a-ra változott.

ą – A kyr hangsúlytalan a.

æ – Az ókyr ae diftongus, amely meghatározott körülményektől függően (például hangsúlyos helyzetben) a-ra, vagy (pl. szó végén) ě-re, azaz röviden ejtett é-re változott.

c – Talán a legproblémásabb betű a kyr nyelv átírásában. Ajakkerekítéses magánhangzó (a, o, u stb.) előtt mindig k ejtésű, ajakréses magánhangzó előtt pedig sz-nek ejtjük, kivéve e vagy í előtt, akkor ugyanis c-ként ejtendő (tehát Jakirte Jak Cyr nevének ejtése 'jakirte jak szir', nem pedig *cir vagy *kir, a concitator ejtése 'konszitetor', nem pedig *koncítátor, a cern pedig kiejtve is 'cern').

Szó végén a mássalhangzó előtt az emberek k-nak ejtik, a kyrek azonban egy furcsa, kattanás szerű hangot hallatnak. Természetesen ez alól is van kivétel, ez pedig a j. Ha e hang előtt áll, a kyrek olyan speciális c-szerű hangot ejtenek, amelyet emberi hangképző szervekkel lehetetlen reprodukálni, a toroni emberek ezért szj-t ejtenek helyette.

ch – Úgy hangzik, mint a német Bach szóban.

ě – A kyr röviden ejtett é.

h – Mindig kiejtett, tehát hehezetes h-t jelöl, sohasem néma.

ħ – Az esetek kisebb részében ejtési bizonytalanságot jelöl: amikor egy adott szó lejegyzője az írásbeli szabályok alapján

tudja, hogy egy adott helyen egy h hangnak kellene lennie, élőszóban azonban már nem ejtik, (a mágikus szövegeknél ilyen apró különbségeken világok sorsa múlhat! Talán nem is véletlen, hogy az Anthyss > Antiss változást ilyen írásbeli bizonytalanságok is kísérték) – az esetek nagyobbik részében pedig azt, amikor a h már néma ugyan, de a helyén a szóban még apró szünetet tartanak a következő hang előtt. Amennyiben az adott szó lehetővé tette, ilyenkor gyakran két részre esett; ez utóbbi főleg személyneveknél fordult elő.

í – Hangsúlytalan i. A kyr-toroniban, különösen szó végén sorvadó hangot jelöl: ilyenkor az i rövid időn belül eltűnik, és csak egy leheletnyi emelkedő tónus utal egykori meglétére.

ĵ – A kyrben kicsit zs-szerűen végződő j, amely a kyr-toroniban js hangkapcsolatra változott.

ĵ – a kh hangkapcsolatot jelöli, ahol a h a domináns; a kyr-toroniban emiatt gyakran h-ra változott, a köztoroniban pedig ilyen formában nem is ismeretes.

đ – Az ókyr és kyr nyelvben ugyanazt a ly-t jelöljük vele, amely egykor a magyar nyelvben is megvolt: a kyr-toroniban és a köztoroniban ugyanakkor nem fordul elő; akárcsak a magyarban, ezekben is a j vette át a helyét.

ŋ – Úgy hangzik, akár a magyar ing szóban z ng. Ritkán rövid mássalhangzó: a Rouŋn a jeles kivételek egyike.

q – Gutturális k, akár szókezdőként a magyar 'kard' szóban. (szemben például a 'kerék' két palatális k-jával.) A kyreknek nem okoz gondot, az embereknek azonban közvetlenül a magas magánhangzók előtt az ejtése kissé nehézkes, ezért a kyr-toroniban és a köztoroniban a legtöbb esetben palatális párja vette át a helyét.

qu – A kv hangkapcsolatot jelöli.

ř – Mint a francia r, kicsit raccsolva ejtették; írásban olykor előfordul, hogy ħ áll a helyén.

s – Mindig sz-t jelöl, tehát 'szogron', nem pedig *sogron.

sh – Mindig s-t jelöl, tehát 'sulur', nem pedig *szulur.

ş – Hangsúlyos, erősen megnyomott sz-t jelöl.

w – Mindig u-val ejtett v. A kyrben cranta ihatásra már gyakoribb, mint a w̄, amely az ókyr egyik jellegzetes hangja volt.

w̄ – Az ókrben ü-vel ejtett v, amely a kyrben w-re egyszerűsödött.

y – Mély hangrendű i.

ÿ – Az ókyrben ü-vel ejtett i, amely a kyrben üi-re rövidült, majd később ü-re változott a hosszan ejtett magánhangzók már említett kellemetlennek talált hangzása miatt.

(A kyr-toroniban ugyanakkor az í ismét megjelent, és a köztoroni már az é-t is ismeri: egyelőre nem tisztázott, hogy külső hatás, vagy

belső okok rejteznek az évezredek óta példátlanul mondott változás mögött.)

* S végül egy apró megjegyzés, avagy gyakorlati tanács: nem szabad elfelejtenünk, hogy a magyarban gyakorta használjuk például a „bitlisz” kifejezést az angol „bidlz” helyett. Ekként bánhatunk a kyr nyelvvel is. A legnagyobb lelki nyugalommal.

2007.

Szerző: Jan van den Boomen

Forrás: Toroni krónikák

Szerkesztette: Magyar Gergely

A cikk minimális változtatásokkal megjelent a Toron kiegészítő 425-427. oldalán is.